

HALMASHAURI YA MANISPAA YA TABORA
UPIMAJI WA WILAYA WA KIDATO CHA PILI
SEPTEMBER 2026

060

HISTORIA YA TANZANIA NA MAADILI

MWONGOZO WA USAHIHISHAJI (Jumla ya Alama: 100)

SEHEMU A: ALAMA 15

Swali la 1: Chagua jibu sahihi – Alama 10

Kila jibu sahihi = **alama 1**

i	ii	iii	iv	v	vi	vii	viii	ix	x
B	A	B	B	D	A	C	A	C	D

Jumla = Alama 10

Swali la 2: Oanisha Orodha A na Orodha B – Alama 5

Kila jibu sahihi = **alama 1**

i	ii	iii	iv	v
F	E	A	D	C

Jumla = Alama 5

JUMLA SEHEMU A = ALAMA 15

SEHEMU B: ALAMA 70

Swali la 3: Eleza kwa mifano namna ukoloni ulivyoathiri jamii za Tanzania. (Hoja tano)

Alama 10

Kila hoja sahihi yenye maelezo/mfano = **alama 2**

1. **Kuporwa kwa ardhi:** Wakoloni walichukua maeneo ya ardhi ya Waafrika na kuwapa walowezi au kuyatumia kwa shughuli za kikoloni. **(Alama 2)**
2. **Kutozwa kodi:** Waafrika walitozwa kodi mbalimbali, jambo lililowalazimisha kutafuta fedha kwa kufanya kazi katika shughuli za wakoloni. **(Alama 2)**

3. **Kuwepo kwa kazi za kulazimishwa:** Waafrika walilazimishwa kufanya kazi katika mashamba, migodi, ujenzi wa reli na shughuli nyingine za kikoloni. **(Alama 2)**
4. **Kudhoofika kwa tamaduni za Kiafrika:** Baadhi ya mila, desturi na mifumo ya jadi ilidhoofishwa kutokana na kuingizwa kwa tamaduni na mifumo ya maisha ya Ulaya. **(Alama 2)**
5. **Kuvurugwa kwa mifumo ya jadi ya utawala:** Wakoloni walidhibiti au kuondoa mamlaka ya baadhi ya viongozi wa jadi na kuanzisha mifumo yao ya utawala. **(Alama 2)**

Jumla = Alama 10

Swali la 4: Hatua tano za kuboresha maadili nchini Tanzania

Alama 10

Kila hoja sahihi = **alama 2**

1. **Kutoa elimu ya maadili:** Elimu ya maadili itolewe shuleni, katika familia na katika jamii. **(Alama 2)**
2. **Kuzingatia na kuheshimu sheria:** Wananchi wahamasishwe kufuata sheria na taratibu za nchi. **(Alama 2)**
3. **Kuwa na viongozi waadilifu:** Viongozi wawe mfano bora wa uadilifu, uwajibikaji na matumizi sahihi ya madaraka. **(Alama 2)**
4. **Kupambana na vitendo vya rushwa na ufasidi:** Taasisi husika zisimamie sheria na kuchukua hatua dhidi ya wanaokiuka maadili. **(Alama 2)**
5. **Kuimarisha malezi bora katika familia:** Wazazi na walezi wawafundishe watoto heshima, uaminifu, uwajibikaji na upendo tangu wakiwa wadogo. **(Alama 2)**

Jumla = Alama 10

Swali la 5: Njia za kuzuia rushwa

Alama 10

Kila hoja sahihi = **alama 2**

1. **Kutoa elimu kwa jamii kuhusu madhara ya rushwa** na namna ya kuikataa. **(Alama 2)**
2. **Kusimamia na kutekeleza sheria za kupambana na rushwa** kwa kuwachukulia hatua wahusika. **(Alama 2)**
3. **Kutoa taarifa za vitendo vya rushwa** kwa mamlaka husika ili hatua zichukuliwe. **(Alama 2)**

4. **Kuwa waadilifu na kukataa kutoa au kupokea rushwa** katika shughuli mbalimbali. (Alama 2)
5. **Kuimarisha uwazi na uwajibikaji** katika matumizi ya fedha na utekelezaji wa shughuli za Serikali na taasisi mbalimbali. (Alama 2)

Jumla = Alama 10

Swali la 6

(a) Eleza njia nne zilizotumiwa na wakoloni kuanzisha utawala wao.

Alama 8

Kila hoja sahihi na maelezo = **alama 2**

1. **Kutumia nguvu za kijeshi:** Wakoloni walitumia majeshi na silaha kuwashinda jamii zilizopinga utawala wao. (Alama 2)
2. **Kutumia mikataba:** Walitumia mikataba mbalimbali, ikiwemo mikataba ya kilaghai, kupata mamlaka juu ya maeneo ya Kiafrika. (Alama 2)
3. **Kutumia viongozi wa jadi:** Baadhi ya viongozi wa jadi walitumika kuwasaidia wakoloni kutawala na kufikisha maagizo kwa wananchi. (Alama 2)
4. **Kutumia utawala wa kampuni/mawakala:** Wakoloni walianza kutumia makampuni au mawakala katika kuanzisha na kusimamia maeneo kabla ya kuimarisha utawala wa moja kwa moja. (Alama 2)

Jumla (a) = Alama 8

(b) Eleza maana ya ukoloni.

Alama 2

Ukoloni ni hali ambapo nchi au taifa lenye nguvu huanzisha utawala na udhibiti wa kisiasa, kiuchumi na kijamii juu ya nchi au jamii nyingine kwa manufaa yake. (Alama 2)

Jumla (b) = Alama 2

JUMLA SWALI LA 6 = ALAMA 10

Swali la 7: Nafasi ya Kiswahili katika kuendeleza na kukuza utamaduni wa Mtanzania

Alama 10

Kila hoja sahihi yenye maelezo = **alama 2**

1. **Kiswahili huhifadhi mila na desturi:** Hutumika kueleza na kurithisha mila, desturi na tamaduni kutoka kizazi kimoja hadi kingine. (Alama 2)

2. **Huimarisha utambulisho wa Mtanzania:** Kiswahili ni sehemu muhimu ya utambulisho na utaifa wa Watanzania. **(Alama 2)**
3. **Hukuza sanaa na fasihi:** Hutumika katika mashairi, ngonjera, hadithi, tamthilia, nyimbo na kazi nyingine za sanaa zinazobeba utamaduni. **(Alama 2)**
4. **Huunganisha jamii:** Kiswahili huwezesha watu kutoka makabila na maeneo mbalimbali kuwasiliana na kuishi kwa umoja. **(Alama 2)**
5. **Hurithisha maarifa ya jadi:** Maarifa kuhusu historia, mila, tiba za jadi, methali na shughuli za maisha huhifadhiwa na kurithishwa kupitia lugha. **(Alama 2)**

Jumla = Alama 10

Swali la 8: Aina ya elimu iliyotolewa Zanzibar wakati wa utawala wa Waingereza

Alama 10

Kila hoja sahihi yenye maelezo = **alama 2**

1. **Waarabu walipewa elimu iliyowafanya kujiona bora kuliko Waafrika.**
2. **Waafrika walipewa elimu ya kiwango cha chini iliyowaandaa zaidi kwa kazi za kawaida na za chini katika jamii.**
3. **Elimu ilitenganisha watu kwa misingi ya rangi na asili, jambo lililozidisha tofauti kati ya Waarabu, Waafrika na makundi mengine ya jamii.**
4. **Watoto wa tabaka la juu walipata fursa nzuri zaidi za elimu, hivyo kupata nafasi nzuri katika utawala na ajira.**
5. **Mfumo huo wa elimu uliendeleza matabaka ya jamii, kwa kuwa uliwapa baadhi ya makundi nafasi na hadhi kubwa kuliko mengine.**

Jumla = Alama 10

Swali la 9: Mifumo ya jamii ilivyokuza ujenzi wa maadili

Alama 10

Kila hoja sahihi yenye maelezo = **alama 2**

1. **Familia:** Familia iliwafundisha watoto heshima, utii, upendo, uaminifu na uwajibikaji. **(Alama 2)**
2. **Ukoo:** Mfumo wa ukoo ulimarisha mshikamano, kusaidiana na kuheshimiana miongoni mwa watu wenye uhusiano wa kifamilia. **(Alama 2)**
3. **Jando na unyago:** Taratibu hizi zilitumika kuwafundisha vijana majukumu, nidhamu, heshima na mwenendo unaokubalika katika jamii. **(Alama 2)**

4. **Viongozi wa jadi:** Viongozi walihakikisha sheria, mila na desturi za jamii zinazingatiwa na kuwachukulia hatua waliokiuka taratibu hizo. **(Alama 2)**
5. **Mila na desturi:** Mila na desturi zilisaidia kurithisha maadili mema kutoka kizazi kimoja hadi kingine. **(Alama 2)**

Jumla = Alama 10

JUMLA SEHEMU B = ALAMA 70

SEHEMU C: ALAMA 15

Swali la 10: Fursa zitokanazo na urithi wa kihistoria

Alama 15

Kila hoja sahihi yenye **mfano madhubuti na maelezo = alama 3**

1. **Utalii:** Urithi wa kihistoria huvutia watalii kutoka ndani na nje ya nchi. Kwa mfano, **Magofu ya Kilwa Kisiwani, Olduvai Gorge na Stone Town Zanzibar** huvutia watalii. **(Alama 3)**
2. **Ajira:** Maeneo ya urithi wa kihistoria huwezesha wananchi kupata ajira kama waongoza watalii, wahifadhi wa maeneo ya urithi na wafanyakazi katika sekta ya utalii. **(Alama 3)**
3. **Mapato kwa Serikali na wananchi:** Watalii wanaotembelea maeneo ya kihistoria hulipa ada na kutumia huduma mbalimbali, hivyo kuongeza mapato kwa Serikali na wananchi. **(Alama 3)**
4. **Utafiti na elimu:** Maeneo ya kihistoria huwapa wanafunzi na watafiti fursa ya kujifunza kuhusu historia, utamaduni na maisha ya jamii za zamani. Kwa mfano, **Olduvai Gorge** hutoa ushahidi muhimu kuhusu historia ya mwanadamu. **(Alama 3)**
5. **Uhifadhi na kukuza utamaduni:** Urithi wa kihistoria husaidia kuhifadhi mila, desturi, sanaa na historia ya jamii na kuvirithisha kwa vizazi vijavyo. **(Alama 3)**

Jumla = Alama 15